

ISSN 2219-5203

НАУКОВИЙ ВІСНИК

МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

2 $\frac{11}{2013}$

СЕРІЯ : ПЕДАГОГІКА

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Іван АНОСОВ – доктор педагогічних наук, професор, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна);

Людмила ВОЛОШИНА – доктор педагогічних наук, професор, Белгородський державний національний дослідний університет (НДУ «БелДУ») (Російська Федерація);

Олександр ГЛУЗМАН – доктор педагогічних наук, професор, Кримський гуманітарний університет (Україна);

Дора ЛЕВТЕРОВА – доктор педагогічних наук, професор, Пловдивський університет «Паїсій Хілендарський» (Болгарія);

Олександр МАКСИМОВ – доктор педагогічних наук, професор, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна);

Валентин МОЛОДИЧЕНКО – доктор філософських наук, професор, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна);

Людмила МОСКАЛЬОВА – доктор педагогічних наук, професор, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна);

Анатолій ПАВЛЕНКО – доктор педагогічних наук, професор, Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Україна);

Микола ПРИХОДЬКО – доктор педагогічних наук, професор, Запорізький національний університет (Україна);

Наталія СЕГЕДА – доктор педагогічних наук, професор, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна);

Славомир СОБЧАК – доктор габілітований, професор, Університет природничо-гуманістичний в м. Седльце (Польща);

Тамара ТРОЇЦЬКА – доктор філософських наук, професор, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна);

Ольга ФУНТІКОВА – доктор педагогічних наук, професор, Класичний приватний університет (Україна);

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор
Іван АНОСОВ

Заступник головного редактора
Наталія СЕГЕДА

Відповідальний редактор
Світлана Дубяга

Редактор-перекладач
Наталія АНТОНОВА

Коректор
Ірина ЧЕРНЕНКО

Комп'ютерна верстка
Світлана КРАШЕНІННИК

Адреса редакції
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
72312, Україна
тел. (0619) 44 03 63
e-mail: pedagogy@mdpu.org.ua

Присвячений актуальним проблемам гуманітаризації і гуманізації освіти. Автори розглядають освітні феномени та явища у філософсько-антропологічному вимірі, порушують проблеми творчого розвитку суб'єктів навчання і виховання, висвітлюють концептуальні позиції та експериментальні методики щодо вдосконалення сучасної педагогічної освіти.

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького протокол № 6 від 26.12.2013 р.

<http://ojs.mdpu.org.ua/index.php/nv>

Постановою Президії ВАК України від 10.02.2010 р. № 1-05/1 збірник внесено до переліку наукових видань, у яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі «Педагогічні науки»

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 14524-3495Р від 15.09.2008 р.
Передплатний індекс 68794

© Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького. 2013

Горват Маріанна	
Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи з виховання толерантності у молодших школярів у процесі інтерактивного педагогічного спілкування	219
Єрмак Ганна	
Особливості духовно-морального виховання учнівської молоді в навчальних закладах Православної Церкви Півдня України (XIX–поч. XX ст.)	224
Ідрісова Наталія	
Історична ретроспектива та сучасні підходи до вивчення проблеми збереження здоров'я учнів середньої школи	229
Меркулова Наталя	
Дослідження рівня готовності магістрів менеджменту освіти до інноваційного управління загальноосвітнім навчальним закладом.....	234
Наумук Олексій	
Організація самостійної роботи інженерів-програмістів засобами дистанційних технологій із дисципліни «Адміністрування комп'ютерних мереж».....	242
Рацлав Наталія	
Методична підготовка вчителів математики у Слов'янському державному учительському інституті наприкінці 40-х–на початку 50-х років XX ст.....	246
Ускова Альона	
Аксіологічний підхід до проблеми формування в учнів основних засад піклування про іншу людину в системі наукового соціогуманітарного знання	253
Федоренко Дарія	
Аналіз сучасних наукових джерел щодо проблеми виховання екологічної культури старшокласників	257
Яковенко Ірина	
Проблеми християнсько-етичного вдосконалення людини в курсах етики діячів Києво-Могилянської академії першої половини XVIII століття	263

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ІНТЕРАКТИВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Маріанна Горват

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Анотація:

У статті подаються результати експериментальної роботи з проблеми виховання толерантності в молодших школярів у процесі інтерактивного педагогічного спілкування. Автор доводить важливість правильного добору інтерактивних методів і методологічних підходів до процесу виховання.

Ключові слова:

методологічні підходи виховання толерантності, етапи експериментального дослідження, інтерактивні методи навчання.

Анотация:

Горват Марианна. Анализ результатов опытно-экспериментальной работы по воспитанию толерантности у младших школьников в процессе интерактивного педагогического общения.

В статье представлены результаты экспериментальной работы по проблеме воспитания толерантности у младших школьников в процессе интерактивного педагогического общения. Автор доказывает важность правильного подбора интерактивных методов и методологических подходов к процессу воспитания.

Ключевые слова:

методологические подходы воспитания толерантности, этапы экспериментального исследования, интерактивные методы обучения.

Resume:

Horvat Marianna. Analysis of results of experimental work on tolerance education in junior schoolchildren in the process of interactive pedagogical communication.

The article represents the results of experimental work on the problem of tolerance education in junior schoolchildren in the process of interactive pedagogical communication. The author proves the importance of the right choice of interactive methods and methodological approaches in the process of education.

Key words:

methodological approaches to tolerance education, stages of experimental studies, interactive methods of teaching.

Постановка проблеми. Суперечність між необхідністю цілеспрямованого виховання толерантності молодших школярів і реальним станом цієї роботи в загальноосвітніх навчальних закладах України визначила зміст нашого експериментального дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення результатів дослідно-експериментальної роботи з виховання толерантності у молодших школярів у процесі інтерактивного педагогічного спілкування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Експериментальне дослідження проводилося з метою реалізації педагогічних умов виховання толерантності у молодших школярів у процесі інтерактивного педагогічного спілкування на основі впровадження відповідної програми.

Основними методологічними підходами, на яких ґрунтується експериментальна робота щодо виховання толерантності у молодших школярів у процесі інтерактивного педагогічного спілкування, на нашу думку, можуть бути визнані такі:

– особистісно-орієнтований, що може слугувати основою цілісного виховання особистості, яка усвідомлює свою гідність і поважає гідність, свободу та права інших осіб;

– комунікативно-діалогічний підхід, що передбачає суб'єкт-суб'єктну взаємодію вчителя

й молодшого школяра (при цьому виховний процес здійснюється в умовах толерантної поведінки);

– культурологічний підхід, який спрямовує діяльність учасників навчально-виховного процесу на оволодіння молодшими школярами поліетнічною культурою населення рідного краю, на виховання позитивного ставлення до відмінностей культур, створення умов для інтеграції учнів різних етносів, на формування умінь і навичок ефективної взаємодії з представниками інших культур, а також виховання молодших школярів у дусі миру, терпимості, гуманного міжнаціонального спілкування;

– діяльнісний підхід, що спрямовує на організацію такої діяльності, яка б передбачала толерантну поведінку у процесі інтерактивного спілкування під час активної взаємодії з іншими;

– гуманістичний підхід, який зорієнтовує педагогічний процес на розвиток особистості молодшого школяра, його можливостей, на ціннісне визнання себе як людини;

– системний підхід, який є необхідною умовою виховання толерантності у молодшого школяра;

– аксіологічний підхід, що спрямовує процес виховання учнів на засвоєння національних і

загальнолюдських цінностей, зокрема толерантності.

Експериментальна робота передбачала кілька етапів: констатувальний етап дав змогу виявити вихідний рівень сформованості толерантності у молодших школярів за виділеними компонентами, критеріями та показниками; на формувальному – були реалізовані педагогічні умови виховання толерантності у молодших школярів у процесі інтерактивного педагогічного спілкування; на порівняльному – інтерпретувалися результати дослідно-експериментальної роботи.

Проведення дослідно-експериментальної роботи передбачало виконання таких завдань:

1. Визначення основних положень констатувального експерименту:

– відбір учнів у контрольні та експериментальні групи;

– визначення ефективних діагностичних методик, що дають можливість виявити вихідний рівень сформованості толерантності в учнів початкової школи;

– дослідження вихідного рівня сформованості толерантності в учнів початкової школи.

2. Проведення діагностичних процедур із метою визначення ефективності процесу виховання толерантності у молодших школярів сучасної початкової школи:

– аналіз спрямованості навчально-виховного процесу початкової школи на виховання толерантності у молодших школярів;

– виявлення рівня сформованості толерантності у молодших школярів за визначеними компонентами, критеріями та показниками;

– узагальнення висновків за результатами цього етапу дослідження та підготовка науково-методичних рекомендацій з оптимізації процесу виховання толерантності у молодших школярів у процесі інтерактивного педагогічного спілкування.

Методологія проведення дослідно-експериментальної роботи передбачала вибір методики для відбору учнів у контрольні та експериментальні групи, за яку було обрано формулу:

$$n = \frac{t^2 p(1-p)}{a_0^2}$$

при

n – кількість учнів,

t – обраний коефіцієнт,

p – оптимальна достовірність,

a_0 – обрана похибка.

Ми здійснили робочу вибірку учнів у кількості 20, у зв'язку з мінімальною кількістю учнів у школах, де проводився експеримент – 20 осіб.

Дослідженням було охоплено 600 учнів молодшого шкільного віку та 10 вчителів початкових шкіл ЗНЗ України (ЗОШ № 20 м. Бердянська Запорізької обл., багатoproфільний ліцей «Лідер» – ЗОШ I-III ст. № 20 м. Ужгорода Закарпатської обл., ЗОШ № 54 м. Херсона, ЗОШ I-III ст. № 10 м. Мукачеве Закарпатської обл., Чинадіївська ЗОШ I-III ст. Мукачівського р-ну Закарпатської обл.).

Розроблені нами програми інтерактивного педагогічного спілкування для учнів 1-2-го та 3-4-го класів під час формувального експерименту впроваджувалися в навчально-виховний процес початкових шкіл, де здійснювався експеримент. Суть його полягала в реалізації педагогічних умов виховання толерантності у молодших школярів у процесі інтерактивного педагогічного спілкування (упровадження в навчально-виховний процес початкової школи в умовах Нового Державного стандарту методики виховання толерантності, яка була б спрямована на вдосконалення процесу інтерактивного педагогічного спілкування на уроках, у позаурочній та позакласній роботі, формування еталонів розуміння та схвалення однією людиною іншої незалежно від національності, релігійної належності, соціального статусу тощо, які виражалися б через співпереживання, емоційно-смісловну інтонації, конструктивний діалог, взаємодію, запровадження на уроках, у позаурочній та позакласній роботі інтерактивного педагогічного спілкування (бесід, діалогів, обговорення тощо), які сприяють вихованню толерантності у молодших школярів; виховання в молодших школяра таких особистісних якостей, як доброта, терпимість, співпереживання, чуйність і турбота про інших тощо.

Формувальний експеримент здійснювався на основі розробленої експериментальної програми, яка передбачала такі етапи:

Етапи	Клас	Форми виховання толерантності у молодших школярів	Методи навчання з використанням інтерактивного педагогічного спілкування
I етап	1-ий клас	Уроки за навчальною програмою. Позаурочна та позакласна робота – виховні години, конкурси, родинні свята, бесіди з батьками, свято, екскурсії, гра-марафон.	Вправа «Інтерв'ю», гра «Якби я був (була)...», «Добрі слова», «Мікрофон», «Криголам», «Асоціативний куц», «Так чи ні», «Фантастичні гіпотези», «Перевтілення», «Добре – погано»
II етап	2-ий клас	Уроки за навчальною програмою. Позаурочна та позакласна робота – виховні години, ранки, аукціони, рольові ігри, проекти, диспути, огляд літератури, конкурси, акції, КВК, усний журнал, бесіди з батьками.	Вправа «Один-два-чотири – усі разом», «Метод прес», гра «Вгадай слово», «Моя майбутня професія», «Ромашка» – гра тренінг. «Азбука добрих слів», гра, «Ситуативне моделювання», «Світська розмова»
III етап	3-ий клас	Уроки за навчальною програмою. Позаурочна та позакласна робота – виховні години, фольклорне свято, заочна подорож, презентація, рольова гра, ігри та змагання, тренінг, уявна подорож, естафета добрих справ, конкурс малюнків, круглий стіл, засідання батьківського всеобучу, читацька конференція, екскурсія (подібні в рамках Тижня толерантності).	Гра «Чарівна скринька», «Асоціативний куц», «Мозковий куц», «Абетка дружби», «Коло дружби», «Увічливо – не ввічливо» – ігри, вправа «Очікування», виконання морально-етичних завдань, конкурс «Дерево рішень», «Т-схема», «Займи позицію».
IV етап	4-ий клас	Уроки за навчальною програмою. Позаурочна та позакласна робота – виховні години, фольклорне свято, заочна подорож, презентація, рольова гра, ігри та змагання, тренінг, уявна подорож, естафета добрих справ, конкурс танців і емблем, фотоконкурси, круглий стіл, читацька конференція, екскурсія, психологічна гра, психологічний тренінг, прес-конференції.	Інсценування малих мініатюр, метод «Мозковий штурм», «Аплодисмент», «Асоціативний куц», гра «Витинанка», вправа «Компліменти», «Чим ми схожі?», «Я так думаю», «Продовжи речення», «Ажурна пилка», «Акваріум».

Кожен етап характеризувався певними експериментальними виховними впливами на молодшого школяра, зокрема:

– допомога кожній дитині в усвідомленні своєї неповторності та особистості кожного однокласника (виховання в учнів поваги до однолітків, менших і старших, активне залучення батьків до позакласних заходів, виховання почуття патріотизму, допомога першокласникам в адаптації до навчального процесу) – 1-ий клас;

– формування й розвиток відчуття згуртованості класного колективу (навчання учнів взаємодії під час подолання конфліктів у колективі, набуття ними вмінь урахувати громадську думку в колективі, навчання учнів поділу праці при виконанні завдань, формування традицій класного колективу, виховання почуття поваги до країни, у якій живемо) – 2-ий клас;

– формування толерантних відносин між дітьми, що мають будь-які відмінності (національні, релігійні, статеві), розвиток бажання ставати краще, самовдосконалюватися (виховання вміння терпимо ставитися до особливостей поведінки людей, які зумовлені національними, релігійними, статевими відмінностями, формування прагнення надавати допомогу й вироблення готовності її приймати, виховання в учнів любові до Батьківщини, бажання знати й вивчати її історію, традиції) – 3-ий клас;

– формування вмінь конструктивно поводитися під час конфлікту, завершувати його справедливо й без насильства (створення умов для формування у класі атмосфери дружби, взаєморозуміння й підтримки; розвиток умінь діяти згідно з отриманими моральними знаннями

в реальних життєвих ситуаціях; розвиток громадської активності та інтересу до подій у країні, виховання почуття патріотизму, доброзичливості, поваги до народів близького зарубіжжя) – 4-ий клас.

Реалізація програми здійснювалася у процесі проведення виховних заходів – виховних годин і бесід. Окрім етичних бесід, свят, походів, що допомагають згуртувати класний колектив, проводилися психологічні тренінги. Тому програма передбачала тісну співпрацю зі шкільним психологом.

Для обробки результатів виконаних завдань застосовувалися методи математичної статистики, зокрема закон розподілу рівнів сформованості компонентів толерантності (мотиваційно-ціннісного (МЦ), інформаційно-когнітивного (ІК) та інструментально-поведінкового (ІП)) в учнів початкової школи відповідно до заданого обсягу вибірки для кожного навчального закладу, що брав участь в експерименті.

Проаналізуємо показники рівня сформованості толерантності в учнів початкових класів за визначеними вище компонентами. Отже, показник мотиваційно-ціннісного компонента толерантності в учнів 1-го класу в експериментальній групі становив 42,0%, у контрольній – 35,8% (різниця – 6,2%); в учнів 2-го класу в експериментальній групі – 50,6%,

у контрольній – 37,8% (різниця – 12,8%); в учнів 3-го класу в експериментальній групі – 61,4%, у контрольній – 43,6% (різниця – 17,8%); в учнів 4 класу в експериментальній групі – 77,0%, у контрольній – 49,2% (різниця – 27,8%).

Інформаційно-когнітивний компонент толерантності в учнів 1-го класу в експериментальній групі становив 39,4%, у контрольній – 33,2% (різниця – 6,2%); в учнів 2-го класу в експериментальній групі – 52,4%, у контрольній – 36,4% (різниця – 16,0%); в учнів 3-го класу в експериментальній групі – 63,0%, у контрольній – 41,8% (різниця – 21,2%); в учнів 4-го класу в експериментальній групі – 82,6%, у контрольній – 51,4% (різниця – 31,2%).

Інструментально-поведінковий компонент толерантності в учнів 1-го класу в експериментальній групі становив 36,6%, у контрольній – 29,6% (різниця – 7,0%); в учнів 2-го класу в експериментальній групі – 50,2%, у контрольній – 35,6% (різниця – 14,6%); в учнів 3-го класу в експериментальній групі – 69,8%, у контрольній – 40,2% (різниця – 29,6%); в учнів 4-го класу в експериментальній групі – 76,6%, у контрольній – 44,6% (різниця – 32,0%).

За узагальненими результатами сформованості толерантності в учнів перших-четвертих класів було визначено високій, середній, нижчий за середній і низький рівні, що відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні сформованості толерантності в учнів початкової школи на етапі формувального експерименту

Рівні	Експериментальна група (%)	Контрольна група (%)
Високий	18,3±0,14	4,1±0,16
Середній	58,9±0,16	39,1±0,17
Нижчий за середній	17,6±0,2	31,4±0,13
Низький	5,2±0,11	21,4±0,19

Аналіз даних таблиці свідчить, що в експериментальній групі переважає середній (58,9±0,16) рівень сформованості толерантності в учнів початкової школи, у контрольній групі – середній (39,1±0,17) рівень і рівень нижчий за середній (31,4±0,13).

Ефективність експериментального чинника за сформованістю мотиваційно-ціннісного компонента толерантності учнів дорівнює 1,4 бала, інформаційно-когнітивного – 1,57, інструментально-поведінкового – 1,67. Отже, абсолютний приріст рівнів сформованості толерантності в учнів початкової школи (який

складається із суми компонентів МЦ, ІК, ІП) після впровадження програми інтерактивного педагогічного спілкування в експериментальній групі становив 4,64 бали.

Унаслідок удосконалення виховного процесу шляхом упровадження програми інтерактивного педагогічного спілкування в ході експериментальної роботи було виявлено такі показники сформованості толерантності в учнів початкової школи (експериментальна група): МЦ компонент (57,8%), ІК компонент (59,4%), ІП компонент (58,4%), що вказує загалом на середній рівень.

Експериментальні дані, отримані під час констатувального та формувального етапів, засвідчили, що рівень МЦ, ІК, ІП компонентів в учнів експериментальної групи змінився із низького переважно на середній, достатній, в учнів контрольної групи наблизився до середнього.

Результати експериментальної роботи доводять ефективність розробленої та впровадженої програми інтерактивного педагогічного спілкування у виховний процес початкової школи.

Динаміка зміни рівнів сформованості толерантності в учнів початкової школи відображена в таблиці 2.

Таблиця 2

Динаміка рівнів сформованості толерантності в учнів у процесі експериментальної роботи

Рівні	Експериментальна група (%)			Контрольна група (%)		
	Констатувальний зріз	Прикінцевий зріз	Приріст	Констатувальний зріз	Прикінцевий зріз	Приріст
Високий	–	18,3±0,14	+18,3	–	4,1±0,16	+4,1
Середній	6,4±0,14	58,9±0,16	+52,5	3,6±0,16	39,1±0,17	+35,5
Нижчий за середній	15,1±0,12	17,6±0,2	+2,5	14,6±0,13	31,4±0,13	+16,8
Низький	78,5±0,11	5,2±0,11	-73,3	81,8±0,11	21,4±0,19	-60,4

Дані таблиці свідчать, що під час констатувального етапу експерименту МЦ, ІК, ІП компоненти толерантності в учнів початкової школи експериментальної і контрольної груп були практично на одному рівні, але вже на першому етапі формувального експерименту в учнів першого класу чітко простежується різниця між рівнями сформованості толерантності в учнів обох груп, яка надалі зберігається в учнів 2, 3 і 4-го класів.

Якщо рівень сформованості толерантності в учнів контрольної групи майже не змінився, то в експериментальній групі він значно зріс.

Висновки. Отже, проведений експеримент, що полягав у послідовному впровадженні в навчально-виховний процес програми інтерактивного педагогічного спілкування, засвідчив позитивну динаміку у формуванні толерантності в учнів початкової школи. У процесі дослідження було доведено ефективність запропонованих педагогічних умов виховання толерантності у молодших школярів.

Список використаних джерел

1. Коробко С. Л. Робота психолога з молодшими школярами: методичний посібник / С. Л. Коробко, О. І. Коробко. — [2-ге вид.]. — К.: Літера ЛТД, 2008. — 416 с.
2. Мармоза А. Т. Практикум по математической статистике: учебн. пособие [для студ. высших с.-х. учебн. завед. по эконом. спец.] / Анатолий Тимофеевич Мармоза. — К.: Выща школа, 1990. — 191 с.

Рецензент: Москальова Л.Ю. — д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Горват Маріанна Василівна
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
вул. Садова, 2, м. Умань.
Черкаська область, 20300, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i11.776

Надійшла до редакції: 09.11.2013 р.
Прийнята до друку: 13.12.2013 р.

References

1. Korobko S. L. (2008). *Work of psychologist with junior schoolchildren*. Kyiv: Litera LTD. [in Ukrainian].
2. Marmozha A. T. (1990). *Practicum on Mathematics statistics*. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Russian].